

Justyna Juszcak

Środowisko lokalne miejscem wsparcia i rozwoju osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz ludzi starszych

W artykule opisano rolę środowiska lokalnego w procesie wspomagania i rozwijania twórczych potencjałów osób niepełnosprawnych oraz starszych. Ukazano też ideę dziennych ośrodków wsparcia, jako przestrzeni podejmowania wspólnych działań na rzecz przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu grup osób niepełnosprawnych i starszych. Na przykładzie dobrych praktyk zaprezentowano, w jaki sposób można nadawać sens i wartość aktywnościom podejmowanym przez osoby defaworyzowane.

Zaproponowana w artykule koncepcja realizacji projektów edukacyjno-społecznych przezienne ośrodki wsparcia funkcjonujące w społeczności lokalnej nawiązują do szeroko rozumianych założeń z zakresu pedagogiki społecznej Heleny Radlińskiej. Projekty społeczne są wyzwaniem dla społeczności lokalnej. Stanowią one perspektywę na budowanie solidarności i wzmacnianie więzi społecznych. Podejmowanie wspólnych inicjatyw, które mogą stanowić obszar dla spotkania z Innym, nadają sens wzajemnej służby (według koncepcji A. Kamińskiego i H. Radlińskiej) drugiemu człowiekowi, podkreślając tym samym ważne zadanie, jakie ma do spełnienia społeczność lokalna wobec wszystkich swoich obywateli bez względu na jego status, wiek, niepełnosprawność.

Przykładem na wzajemne podejmowanie inicjatyw w przestrzeni lokalnej, jako dobrą praktykę, przedstawiono projekt „Międzypokoleniowe inspiracje”, który zostanie skierowany do uczestników dziennego ośrodka wsparcia dla dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną i grupy seniorów.

Definicja i rola środowiska lokalnego

Czym jest środowisko lokalne? Jakie może mieć znaczenie w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu grup defaworyzowanych? Czy środowisko lokalne może zmieniać stereotypy na temat starości i niepełnosprawności? W celu uściślenia odpowiedzi na wyżej postawione pytania, zaprezentuję różne sposoby definiowania środowiska lokalnego. Według Wiesława Theissa „środowisko lokalne oznacza społeczność, która żyje na

niewielkiej przestrzeni i (od małej wsi po region geograficzny), a jej członkowie są skupieni wokół aprobowanych wartości interesów). Tym, co wspólne i co łączy członków społeczności lokalnej są m.in.: kultura i jej dziedzictwo (tradycja, tożsamość, przynależność, lojalność wobec miejscowości czy terenu), formy życia społecznego (sąsiedztwo, solidarność miejscowa, patriotyzm lokalny, wspólna biografia), miejscowe środowisko naturalne (przyroda, warunki geograficzne, krajobraz)¹. Autor określa środowisko lokalne, jako małą ojczyznę, która oznacza „przestrzeń psychofizyczną, powstałą w wyniku szczególnych związków intelektualnych oraz emocjonalnych jednostki z najbliższym otoczeniem oraz praktycznych działań człowieka w miejscowym środowisku”². Dalej wskazuje na bardzo ważną rolę socjalizacyjno-edukacyjną środowiska lokalnego. Podkreśla, że środowisko lokalne jest źródłem kształtowania się tożsamości jednostek i grup społecznych. Jest miejscem, które łączy kultura i wspólna przeszłość sprawia, że człowiek „obecny i zakorzeniony w określonym miejscu i czasie”, a tym samym – powinien aktywnie uczestniczyć w tym środowisku w celu jego zmieniania i ulepszania. Natomiast Tadeusz Pilch środowisko lokalne interpretuje, „jako, gromadę ludzi zamieszkujących ograniczone i względnie izolowane terytorium, posiadających i ceniących wspólną tradycję wartości i symbole, instytucje usługowe i kulturowe, świadomych jedności, odrębności i gotowości do wspólnotowego działania, żyjących w poczuciu przynależności i wewnętrznego bezpieczeństwa”³. Istotną rolę w środowisku społecznym odgrywa kształtowanie się więzi społecznych pomiędzy jej członkami. Bez istnienia więzi społecznych zbiorowość jest bierna i statyczna. „Dopiero istnienie więzi nadaje grupie charakter, a rodzaj i siła więzi decydują o jej funkcjach i sile oddziaływania. Dla oceny znaczenia wychowawczego zbiorowości taka wiedza ma znaczenie”⁴. Tadeusz Pilch w swojej książce *Pedagogika społeczna* formułując pojęcie więzi społecznych odwołuje się do interpretacji Jana Szczepańskiego: „Więź społeczna jest to zorganizowany system stosunków, instytucji, środków kontroli społecznej; – skupiający jednostki, podgrupy i inne elementy składowe zbiorowości w całość zdolną do trwania i rozwoju”⁵. Jednocześnie zwraca uwagę czytelnika na wrażenie „zorganizowany system”. Jednocześnie proponuje zastąpienie go innym określeniem. Według Tadeusza Pilcha przymiotnik zorganizowany wskazuje na celowy i zaplanowany proces powstawania więzi. Natomiast, jego zdaniem, jest

1 W. Theiss, *Mała ojczyzna*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001 s. 13.

2 Tamże, s.11.

3 T. Pilch, I. Lepalczyk (red.) *Pedagogika Społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, Warszawa 1995 s. 157.

4 Tamże, s. 158.

5 Tamże, s. 159.

to przebieg bardziej spontaniczny i osadzony w czasie. Dlatego też wskazuje zamianę słowa na ukształtowany, ponieważ bardziej podkreśla rolę czasu, jaki wpływa na rozwój i umacnianie się więzi. Więzi powstają w toku całego doświadczenia życia człowieka oraz kształtują się przez pokolenia. Autor podkreśla, że urastają do rangi symbolu jako forma przekazywanej tradycji „W pedagogice rola tradycji, symboli, uznanych wzorców jest uważana za doniosły czynnik procesu socjalizacji. Organizacje młodzieżowe są typowym przykładem zbiorowości, które budują swój wewnętrzny ład, wzmacniają siłę swego wychowawczego oddziaływania przez kształtowanie i pielęgnowanie tradycji, swoistą symbolikę i obrzędowość. Są to jednak procesy długotrwałe i na ogół nieplanowe”⁶. Definiując środowisko lokalne nie wystarczy wskazać wyłącznie na więzi lokalne, cechujące się określonym zakresem terytorialnym, przynależnością etniczną, kultywowaną tradycją. Pełna interpretacja odnosząca się do wspólnoty społecznej może zaistnieć, gdy zbiorowość ludzka identyfikuje się z miejscem, w którym egzystuje, pracuje i realizuje swoje plany życiowe. Florian Zaniecki pisze o intencjonalnym współdziałaniu, co też zauważa Tadeusz Pilch. Intencjonalne współdziałanie to pewien rodzaj aktywności nakierowanej na rozwój danej zbiorowości lokalnej. To siły społeczne (Helena Radlińska), wprowadzane i uruchomiane przez ludzi zaangażowanych w poprawę kondycji danej społeczności. Ludzie, którzy przez działania edukacyjno-kulturalne budują miejscowe zasoby społeczne. Ponadto, aktywizują i rozwijają kapitał ludzki danej społeczności. Budowanie kapitału ludzkiego ma bardzo ważne znaczenie w procesie rozwoju wartości moralnych i norm etycznych, co wpływa na rozwój współpracy pomiędzy członkami danej grupy. Dzięki ludziom zaangażowanym w rozwój swojej zbiorowości powstają różnorodne formy organizowania środowiska lokalnego – powstawanie organizacji pozarządowych, centrów wolontariatu, lokalnych grupy wsparcia dla osób potrzebujących, niepełnosprawnych oraz starszych. Działania pomocowe realizowane w ramach organizacji pozarządowych, grup samopomocowych, klubów osiedlowych uczą odpowiedzialności za siebie i innych, są wyzwaniem do kreowania zmian w zastanej rzeczywistości. Obszar wsparcia organizacji pozarządowych i innych stowarzyszeń charytatywnych bardzo często obejmuje te dziedziny pracy socjalnej, gdzie instytucje państwowe nie zawsze w sposób zadowalający docierają. Tadeusz Pilch zwraca uwagę, że to działania oddolne i społecznikowskie symbolicznie określają granice środowiska lokalnego. Dalej wskazuje, że zjawiska wyżej wymienionej aktywności społecznej spełniają dwa klasyczne warunki kształtowania się więzi społecznej. Pierwszy z nich to styczność przestrzenna rozumiana w perspektywie nie fizycznej obecności, ale styczności rozumianej jako

6 Tamże, s. 157.

świadome dostrzeganie istnienia drugiego człowieka, konkretnego i zakorzonego w przestrzeni wspólnej egzystencji. Należy zaznaczyć, że miasto w rozumieniu pedagogiki społecznej może zawierać w sobie kilka środowisk lokalnych – „miasto lub mniejsze z jego terytorialnymi przybudówkami odpowiadają pojęciu środowiska okolicznego”⁷. Drugim warunkiem wpływającym na rozwój więzi społecznych jest łączność psychiczna. Polega ona na trwałych relacjach międzyludzkich opartych na solidarności i wzajemnej służebności. Łączność psychiczna formuje się m.in. na podstawie stałych kontaktów związanych w ramach funkcjonowania klubów, sekcji zainteresowań, ogródków osiedlowych, wspólnych spacerach itp. Powstaje psychiczna zależność wszędzie tam, gdzie ludzie swoje relacje budują na empatii i postrzegają siebie wzajemnie, jako partnera, towarzysza, osobę godną zaufania. Rozwijanie psychicznej interakcji międzyludzkiej jest jednym z ważniejszych wyzwań dla pedagogiki społecznej. Modelowanie postaw prospołecznych już od najwcześniejszego dzieciństwa powinno być głównym zadaniem wychowania. W ten sposób jedność psychiczna skonstruowana na empatii i społecznych kompetencjach sprzyjać będzie postawie otwartości i wrażliwości na potrzeby drugiego człowieka. Ponadto, w środowisku lokalnym powinna istnieć rozbudowana sieć instytucji kulturalnych, edukacyjnych – ośrodki kultury, grupy samopomocowe, koła zainteresowań, kluby sportowe i inne. Ośrodki edukacji, kultury to przestrzeń dla samorealizacji każdej zbiorowości lokalnej. Ich brak powoduje negatywną dezintegrację, prowadzi do zaniku więzi społecznych. Przyczynia się do wzrostu anonimowości i izolacji. Może być przyczyną patologii społecznych i wykluczenia szczególnie tych grup, które nie potrafią samodzielnie sobie poradzić z problemami życia codziennego. Pozbawienie społeczności miejsc, w których może rozwijać swoje pasje oraz nawiązywać kontakty interpersonalne prowadzi do zaniku solidarności społecznej, która zostaje zamieniona na alienację. Zatem środowisko lokalne jest istotnym terenem dla rozwoju psychofizycznego człowieka i kształtowania się jego tożsamości nie tylko kulturowo-etnicznej, ale przede wszystkim osobowej i społecznej. Dlatego też daje to szansę na kreowanie przestrzeni, w której podejmowane będą działania o charakterze edukacyjno-społecznym skierowane są do różnych odbiorców. W swoim artykule szczególnie odniosę się do ludzi starszych i niepełnosprawnych intelektualnie w perspektywie aktywnego ich udziału w życiu środowiska lokalnego. Głównym celem realizowanych działań o charakterze edukacyjno-społecznym będzie przeciwdziałanie istniejącym stereotypom na temat starości i niepełnosprawności intelektualnej w środowisku, w którym żyją.

7 Tamże, s. 160.

Pojęcie stereotypu

Termin stereotyp z greckiego *stereós* ‘stanowiący bryłę’, ‘steżaly’ *typos* – ‘odbicie’, ‘obraz’; funkcjonujący w świadomości społeczeństwa uproszczony, skrótowy i zabarwiony wartościująco obraz rzeczywistości, odnoszący się do grup społecznych, osób, sytuacji, instytucji, utrwalony wielokrotnym powtarzaniem. Stereotyp jest ujmowany, jako fakt społeczny, a nie subiektywne przekonanie jednostki. Stereotyp funkcjonuje w umyśle, bez względu na to czy z nim się zgadzamy. Stereotyp jest zabarwiony emocjonalnie, wartościująco, oparty na niepełnej wiedzy, utrwalony przez tradycję. Stereotypy zazwyczaj dotyczą członków poszczególnych zbiorowości, powstają i funkcjonują w pewnej zbiorowości i odnoszą się do całej zbiorowości. Stereotypy to generalizacja, która dotyczy wszystkich członków danej grupy, bez uwzględnienia różnic między nimi⁸. Anna Leszczyńska-Rejchert pisze, że z perspektywy społeczno-pedagogicznej, w tym szczególnie systemu nauk o wychowaniu, niezwykle ważne jest zwrócenie uwagi na fakt, iż stereotypy są przyswajane często bez refleksji związanych z treścią owych stereotypów. Stereotypy nabywamy, w wyniku społecznego uczenia się, przebywając w różnych środowiskach wychowawczych (w rodzinie, w szkole)⁹. W swojej pracy skupię się głównie na podstawowych zagadnieniach związanych ze stereotypami dotyczącymi starości i niepełnosprawności intelektualnej. Zagadnienie to przedstawione zostanie jedynie w zarysie. Głównie problem stygmatyzacji starości i niepełnosprawności zaprezentuję w kontekście realizowanych projektów edukacyjno-społecznych, jako sposoby na przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu obu grup.

Stereotypy starości

Współczesne społeczeństwa postrzegają ludzi starszych, jako grupę, posiadającą wiele negatywnych cech. Przyczyną niewłaściwego obrazu starości jest najczęściej istniejące na jej temat liczne stereotypy. „Słowo «człowiek stary» kojarzy się najczęściej z osobą chorą, znajdującą się w depresji, dotkniętą niepełnosprawnością, infantylną, bierną, ubogą, samotną, bezużyteczną, której już nic od życia się nie należy, dla której na wszystko jest już za późno (np. na zadbanie o zdrowie, bo jest już zniszczone; na naukę, bo nie jest jej tak łatwo nauczyć się czegoś nowego; na seks, bo osoba starsza nie posiada potrzeb seksualnych), umierająca w in-

8 A. Leszczyńska-Rejchert, E. Kantowicz (red.), *Stereotypy a starość i niepełnosprawność*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s. c, Toruń 2012 s. 18.

9 Tamże, s. 19.

stytucji”¹⁰. Kołodziej¹¹ zwraca również uwagę na stereotyp infantyilizacji ludzi starszych, co też jest czynnikiem silnie deprymującym, odbierającym poczucie im własnej wartości. Odbiera to osobom starszym niezależność i poważanie. Pozostaje pytanie, w jaki sposób przeciwstawiać się stygmatyzującemu postrzeganiu osób starszych? Jak włączać seniorów w aktywne codzienne życie, by nie patrzyli na swoją starość z „goryczą i trwogą” lecz, by mogli spojrzeć na nią jak na drogę w poszukiwaniu i odnajdywaniu tzw. nowej młodości¹². Ludzie starsi o takiej postawie „mają pełne zdziwienia spojrzenie dziecka, a równocześnie mądrość człowieka dojrzałego”¹³. Podejście ludzi starszych z takim nastawieniem może być sposobem na przezwyciężanie samotności. Odkrycie na nowo przez osoby starsze „ponownej młodości” stanie się fundamentem na budowanie i rozwijanie własnych zainteresowań i aktywności. Pozwoli to osobie starszej nie tylko na odkrycie swoich możliwości, ale stworzy szansę, że będą mogli stać się inspiratorami także dla innych członków wspólnoty lokalnej bez względu na wiek, status społeczny, poziom wykształcenia. Dlatego też w przeciwdziałaniu negatywnych stereotypów propozycja propagowania działań o charakterze rozwijania kontaktów interpersonalnych, w tym w szczególności międzypokoleniowych, wydaje się zasadna. Zaangażowanie się osób starszych w różnorodne działania społeczne we współpracy z innymi członkami wspólnoty lokalnej w ramach projektów edukacyjno--społecznych może stać się sposobem na promowanie pozytywnego i niestereotypowego wizerunku osób starszych w jej najbliższym otoczeniu. W dalszej części tekstu zagadnienie to zostanie poruszone i uszczegółowione oraz zaprezentowane w kontekście realizacji idei projektu edukacyjnego skierowanego do dwóch grup społecznych – osób starszych i niepełnosprawnych intelektualnie.

Stereotypy niepełnosprawności

Upośledzenie umysłowe jest wynikiem uszkodzenia lub nieprawidłowej budowy ośrodkowego układu nerwowego. Takie pojęcie upośledzenia jest silnie związane z medycznym paradygmatem niepełnosprawności. Tradycyjnie było ono definiowane, jako „istotnie niższy, niż przeciętny, ogólny poziom funkcjonowania intelektualnego, występujący łącznie z upośledze-

¹⁰ Tamże, s. 20.

¹¹ W. Kołodziej, *Bio-psychospołeczne funkcjonowanie osób starszych a społeczne stereotypy i uprzedzenia dotyczące starzenia się i starości* [w:] *Wybrane problemy osób starszych*, A. Nowicka (red.), Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2006.

¹² A. Zych, *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Wyd. Śląsk, Katowice 1999, s. 145.

¹³ Tamże.

niem w zakresie przystosowania się, powstały w okresie rozwojowym¹⁴. Klasyczne pojęcie upośledzenia umysłowego koncentruje się na podkreślaniu deficytów i ograniczeń jednostki, wskazując na trwałość tych ograniczeń, mających różny stopień natężenia¹⁵. Takie ujęcie upośledzenia umysłowego zostało zawarte również w Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób i Problemów Zdrowotnych (ICD-10), w którym upośledzenie umysłowe określone jest, jako „stan zahamowania lub niepełnego rozwoju umysłu, który charakteryzuje się zwłaszcza uszkodzeniem umiejętności ujawniających się w okresie rozwoju i składających się na ogólny poziom inteligencji – to jest: zdolności poznawczych, mowy, ruchowych i społecznych. Upośledzenie to może występować wraz z innymi zaburzeniami psychicznymi i fizycznymi. Osoby upośledzone umysłowo mogą przejmować szeroki zakres zaburzeń psychicznych, a zapadalność na inne zaburzenia psychiczne jest w tej populacji, co najmniej trzy do czterech razy większa, niż w populacji ogólnej¹⁶. Według DSM IV-R podręcznika diagnostyki i statystyki zaburzeń umysłowych – *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders* Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego upośledzenie umysłowe kodowane jest na osi II (zaburzenie osobowości, zaburzenia rozwojowe) określane jest;

- funkcjonowanie intelektualne istotnie niższe od przeciętnego: w indywidualnie dobranych testach inteligencji IO około 70 lub mniej;
- współwystępowanie deficytów i upośledzenie zdolności przystosowania się (tzw. efektywności spełnienia standardów wyznaczonych dla wieku lub grupy kulturowej) co najmniej dwóch z następujących obszarów: a) komunikacja (porozumiewanie się; b) zaradność osobista; c) prowadzenie domu; d) umiejętności społeczne i interpersonalne; e) korzystanie z zasobów środowiskowych, samostanowienie (korzystanie ze środków wsparcia społecznego); f) umiejętność uczenia się; g) umiejętność pracowania; h) umiejętność wypoczywania, i) umiejętność dbania o zdrowie i bezpieczeństwo.

Janina Wyczesany podkreśla „wszelkie definicje i klasyfikacje nie powinny oddzielać osób niepełnosprawnych od społeczeństwa lub pozbawić je możliwości uczestniczenia w kolejnych etapach procesu rehabilitacji i integracji, lecz powinny wskazywać na ich indywidualne problemy. Upośledzenie odnosi się, bowiem do relacji danej osoby z otoczeniem¹⁷. Jednak, aby człowiek upośledzony umysłowo mógł odpowiednio kształtować

14 J. Kostrzewski, J. Wald, *Podstawowe wiadomości o upośledzeniu umysłowym*, [w:] K. Kirejczyk (red.) *Upośledzenie umysłowe – pedagogika*, Wyd. PWN, Warszawa 1981 s. 58.

15 A. Firkowska-Mankiewicz (red.), *Życie w integracji*, Wyd. PFON, Warszawa 2014.

16 ICD – 10 Opisy kliniczne i wskazówki diagnostyczne, 2000, s. 90.

17 J. Wyczesany, *Oligofrenopedagogika. Wybrane zagadnienia pedagogiki upośledzonych umysłowo*, Wyd. „Impuls”, Kraków 2009 s. 140.

swoje kontakty z najbliższym środowiskiem niezbędne jest zniwelowanie uprzedzeń i stereotypów istniejących na temat niepełnosprawności. Maria Chodakowska wskazuje m.in. na następujące kulturowe stereotypy dotyczące niepełnosprawności intelektualnej, wyróżniając następujące postawy wobec grupy osób niepełnosprawnych – człowiek niepełnosprawny, jako nieprzydatny społecznie, niezdolny do bycia użytecznym, człowiek niepełnosprawny, jako nieposiadający prawa do realizacji własnych celów życiowych, aspiracji i marzeń, człowiek niepełnosprawny, jako nieszczęsny, odrzucony, zmarginalizowany, godny litości¹⁸.

Anna Firkowska-Mankiewicz przedstawia trzy czynniki zmiany w sposobach rozumienia upośledzenia umysłowego. Wskazuje na rozwój badań naukowych w tym zakresie, praktykę środowiska terapeutycznego, inspirowaną tymi badaniami oraz presję rodziców i inicjatywy społeczne zmierzające do przeciwdziałania stereotypom myślenia na temat osób niepełnosprawnych intelektualnie. Wyniki tych badań wskazują na to, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają potencjał i potrzeby w zakresie indywidualnego i społecznego rozwoju uczestnictwa w życiu społecznym¹⁹, że potrafią być (przy odpowiednim wsparciu) autonomiczne i zdolne do samodzielnego życia²⁰. Natomiast postępowanie rewalidacyjne oparte powinno być przede wszystkim na zasobach i możliwościach osoby niepełnosprawnej. „Odrzuca się negatywną perspektywę, charakterystyczną dla tradycyjnych definicji, polegającą na ujmowaniu niepełnosprawności intelektualnej poprzez eksponowanie deficytów i ograniczeń jednostki i podkreślanu ich trwałego charakteru.”²¹ Dalej takie nastawienie jest w kontrze do „biedaka od urodzenia”, obarczonego licznymi brakami, „niemożnościami”²² oraz konwencji „wiecznego dziecka” niezdolnego do samodzielnego niezależnego funkcjonowania. Odrzucając negatywny stygmat upośledzenia osoba niepełnosprawna intelektualnie staje się świadomym członkiem wspólnoty, który potrafi inicjować, przy odpowiednim wsparciu, działania na rzecz swojej społeczności lokalnej. Aktywny udział osób niepełnosprawnych w ich najbliższym otoczeniu ma za zadanie przeciwdziałać wykluczeniu oraz zmieniać stereotypowy wizerunek upośledzenia umysłowego. Ponadto uczestnictwo społeczne osób

18 M. Chodakowska, *Źródła stereotypów niepełnosprawności i osób nią obciążonych w kręgu kultury europejskiej*, [w:] *Stereotypy niepełnosprawności. Między wykluczeniem a integracją*, M. Chodakowska i in. (red.), Wyd. UMCS, Lublin 2010, s. 14.

19 H. Żuraw, *Udział osób niepełnosprawnych w życiu społecznym*, Wyd. „Żak”, Warszawa 2008.

20 A. Firkowska-Mankiewicz (red.), *Życie w integracji*, Wyd. PFON, Warszawa 2014.

21 Tamże, s. 31.

22 Por. J. Głodkowska, *Założenie i kontekst procesu rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną* [w:] *Osobowość, samorealizacja, odpowiedzialność, bezpieczeństwo, autonomia. Teoria, empiria i praktyka w rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną od dzieciństwa do późnej dorosłości*, J. Głodkowska, A. Giryński (red.), Wyd. APS, Warszawa 2004

niepełnosprawnych przez zaangażowanie w projekty edukacyjno-społeczne „ Daje szansę odkrywania prawdy o człowieku, o autentycznej wartości idei poprzez konfrontacje z odmiennością. W polifonicznej przestrzeni pogranicza dochodzi do swoistego wystawienia na próbę poglądów, racji, wartości, orientacji życiowej, w zetknięciu z odmiennością możliwe jest doświadczenie własnych możliwości”²³. Odkrywanie wzajemnej prawdy o sobie w twórczym dialogu osób pełnosprawnych i niepełnosprawnych otwiera przestrzeń obszaru pogranicza, o której w swej książce pisze Hanna Żuraw. Dalej autorka zauważa, że „wiele czynników zdaje się sprawiać, iż egzystencja człowieka niepełnosprawnego dokonywać się będzie w warunkach pogranicza. Wskazują na to trojakiemu typu przesłanki – cechy życia sytuujące jednostkę na granicy jej możliwości, codziennie zetknięcie z odmiennymi orientacjami i ustosunkowaniem otoczenia oraz sformułowania zawarte w teorii rewalidacji eksponujące wartość podwójnej orientacji – na niepełnosprawnych i na pełnosprawnych”²⁴. Przedstawia, że egzystencja człowieka w perspektywie pogranicza ma wartość pozytywną i ma charakter powszechny i uniwersalny. Badaczka akcentuje, że „Odkąd w ponowoczesnej myśli filozoficznej J. Derrida nadał kategorii różnicy wartość ontologiczną (żeby być, trzeba się różnić), uczestnictwo każdego z nas w przestrzeni pogranicza stało się bardziej odczuwalne. Inny jest obok. Inny to także ja”²⁵. Dlatego też możliwość partycypowania we wspólnych inicjatywach osób niepełnosprawnych i pełnosprawnych osób starszych jest szansą na stwarzanie przestrzeni do wzajemnego współbycia niezależnie od stopnia sprawności czy statusu społecznego.

Projekty społeczne

Hanna Żuraw w swojej pracy badawczej na temat udziału osób niepełnosprawnych w życiu społecznym pisze o dwóch cechach tego uczestnictwa o wszechstronności i równości. „Równouprawnienie uczestnictwa oznacza brak barier w dostępie do poszczególnych płaszczyzn życia społecznego, a także takie samo traktowanie wszystkich uczestników życia zbiorowego bez względu na cechę sprawności. Wyraża się w szacunku dla człowieka, w przyznawaniu praw do zaspokojenia podstawowych potrzeb i stwarzaniu wszystkich równych szans”²⁶. Dlatego, też projekty społeczne powinny być skierowane i realizowane do różnorodnych grup danej spo-

23 H. Żuraw, *Udział osób niepełnosprawnych w życiu społecznym*, Wyd. „Żak”, Warszawa 2008 s. 335.

24 Tamże, s. 344.

25 Tamże.

26 Tamże.

łeczności lokalnej bez względu na wiek, rodzaj niepełnosprawności czy status społeczny. Wspólny udział zaangażowanych uczestników w określonych działaniach edukacyjnych powinien być oparty na wzajemnym szacunku wobec siebie i akceptacji. Dzięki takiemu podejściu kształtować można pozytywne, otwarte na zmiany postawy zaangażowanych w dany projekt osób. Kolejną cechą uczestnictwa osób niepełnosprawnych w życiu społecznym, na którą wskazuje autorka to wszechstronność. „Wszechstronność uczestnictwa wskazuje na aprobowanie obecności osób niepełnosprawnych we wszystkich płaszczyznach życia zbiorowego, adekwatną do wymagań danego kręgu kulturowego określającego zadania osób danej płci i wieku”²⁷.

Projekt społeczny to zorganizowane zaplanowane działanie o charakterze edukacyjnym, które skierowane jest do lokalnej wspólnoty. Podejmowana aktywność w ramach projektu powinna uwzględniać zasady równouprawnienia i wszechstronności. Natomiast głównym celem działań proponowanych w ramach projektów społecznych to przeciwdziałanie dyskryminacji grup znajdujących się na marginesie życia społecznego. Dlatego też zaproszenie do współpracy osób z niepełnosprawnością intelektualną i seniorów do podjęcia wspólnego wyzwania na rzecz przewycięzania stereotypów na swój temat w miejscu, w którym żyją jest ważnym i ciekawym przedsięwzięciem. Grupy te mogą wzajemnie nauczyć się od siebie jak również próbować razem promować ideę, że „Społeczeństwo jest heterogeniczne, różnorodne, lecz wszyscy jego członkowie są tak samo ważni”²⁸.

Dobre praktyki

Przykładem na przeprowadzenie projektu społecznego może być projekt „Międzypokoleniowe inspiracje”. Zadanie to mogłoby być zaadresowane do seniorów (Uniwersytet Trzeciego Wieku, Koło Gospodyń Wiejskich, Kluby Seniora) oraz osób niepełnosprawnych intelektualnie (uczestnicy środowiskowego domu samopomocy). Głównym celem „Międzypokoleniowych inspiracji” byłoby budowanie więzi społecznych i sąsiedzkich, przeciwdziałanie stygmatyzacji. W ramach założonej koncepcji zostałyby przeprowadzone wspólne warsztaty artystyczne – „Makata kuchenna”. Makata kuchenna to niewielka tkanina dekoracyjna, służąca do zawieszania na ścianach, dawniej najczęściej w kuchniach. Makaty mogą być wyszywane, a także malowane. Są często wzorzyste i wielokolorowe, ale także ubogie, wyszywane pojedynczą nicią na jednobarwnym tle. Technika zdobienia makaty, przywędrowała do Polski ze Wschodu. Makatka, jest formą sztuki ludowej, która rozwinęła się na wsiach i do tej pory tam jest naj-

27 Tamże, s. 344-345.

28 Tamże, s. 344.

częściej kultywowana. Makatka typowo polska, różni się od przykładowo, makatki rzeszowskiej, bądź kaszubskiej odmienną techniką haftu, o czym piszą Jadwiga Turska *Polski haft ludowy* (1997), czy Anna Głowczewska *Haft kaszubski* (1981). Takie zajęcia rękodzielnicze zostałyby wspólnie przeprowadzone dla osób starszych i niepełnosprawnych. Następnie wykonane prace mogłyby zostać przedstawione w formie wystawy w muzeum, galerii. Podczas wspólnych spotkań obie grupy zdobyłyby wiedzę i nowe doświadczenia na temat własnych zainteresowań i pasji. Dzięki temu osoby starsze i niepełnosprawne razem mogłyby odnaleźć wspólną przestrzeń na wzajemne poznanie siebie, przezwyciężenie własnych ograniczeń. Jednocześnie zaznaczenie w swojej społeczności lokalnej własnej obecności. Taka wspólna inicjatywa mogłaby być początkiem dyskusji na temat: czego wzajemnie możemy się od siebie nauczyć niezależnie od wieku, niepełnosprawności czy statusu społecznego? Na pewno warto podjąć wyzwanie stworzenia wspólnej historii, która może stać się początkiem zmiany, drogą do kreowania przestrzeni dla wszystkich członków danej społeczności lokalnej przede wszystkim dla tych, którzy wymagają wsparcia.

Projekty społeczne są szansą na integrację różnych środowisk. To nie tylko sposób na zapobieganie izolacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ale przede wszystkim to alternatywa na nadawanie przez nich sensu swojemu życiu. Próba znalezienia własnego sposobu na pokonanie i przezwyciężenie samotności i wyobcowania.

Możliwość spędzenia wspólnie czasu wolnego poprzez konkretne formy aktywności pozwalają zarówno osobom starszym i niepełnosprawnym intelektualnie czuć się potrzebnymi i wartościowymi członkami społeczności, w której żyją. Propozycja przeprowadzenia wspólnych warsztatów artystycznych dla seniorów i osób niepełnosprawnych jest jednym z wielu pomysłów na aktywne spędzanie czasu wolnego. Warto wspomnieć o projektach wykorzystujących teatr i dramę. Ideę teatru, jako formy pracy społecznej, proponuje i realizuje wybitny specjalista dramy John Somers z Wielkiej Brytanii. Projekty, które wykorzystują teatr w społeczności lokalnej spełniają różnorodne funkcje – kulturowe, duchowe, inkluzyjne. John Somers pisze za Jonathanem Sachsem „Jednym z poważniejszych zjawisk w dzisiejszych lokalnych społecznościach jest utrata lokalnych opowieści. Opowieści kształtują tożsamość, a spójność społeczności zależy od wspólnej tożsamości [Dzielimy] nie tylko ziemię i język, ale również wspomnienia i nadzieje, aspiracje i ideały... Dzielenie opowieści to najlepszy sposób na wspólną tożsamość i poczucie wspólnego dobra”²⁹. Dlatego też zaproszenie do pracy nad scenariuszem teatralnym opartym na historii danej

29 J. Somers, *Teatr w społeczności lokalnej* [w:] K. Markowska-Byczek (red.), *Drama stosowana jako narzędzie społecznej interwencji. Teoretyczne i praktyczne aspekty metody*, Wyd. Stowarzyszenie Praktyków Dramy Stop-klatka, Warszawa 2007.

społeczności lokalnej z udziałem różnych grup społecznych także osób starszych i niepełnosprawnych może być dobrym początkiem na budowanie akceptacji i szacunku szczególnie wobec tych wykluczonych. Dzięki temu zostanie nawiązany dialog społeczny na temat istotnej roli każdego członka lokalnej wspólnoty, w której każdy czuje się potrzebny i wartościowy. Koncepcja środowiska społecznego, jako czynnika istotnego w procesie kształtowania się wyjątkowego obszaru rozwoju jednostki bez względu na jej wiek, sprawność, status społeczny, może stanowić pomost dla braku zgody wobec ekskluzji osób starszych oraz niepełnosprawnych intelektualnie w społeczności lokalnej.

Local environment as a place of support and development for people with intellectual disabilities and for elderly people

The presentation will concern the role of local environment in the process of supporting and developing creative potential among disabled and elder people. The idea of day support centers as a space for undertaking joint activities to prevent social exclusion of groups of disabled and elder people will be presented. Based on good practices, it will be shown how to give meaning and value to activities undertaken by disadvantaged groups.

The concept of carrying out educational and social projects proposed in the speech through day support centers functioning in the local community refer to broadly understood assumptions of social pedagogy by Helena Redlińska. Social projects are challenges for the local community. They constitute a prospect for building solidarity and strengthening social bonds. Undertaking joint initiatives which can constitute an area for meeting the Other One give meaning of mutual service (according to the concept by A. Kamiński and H. Redlińska) for other human there for highlighting the important task that the local community has to carry out towards all its inhabitants, regardless his or her status, age or disability.

An example of mutually undertaken initiatives in a local environment and a good practice is the idea of the "Intergenerational inspirations" project which will be directed towards the participants of day support centers for adults with intellectual disability and for a group of elderly people.

Bibliografia

- Dykcik W., (red), *Pedagogika specjalna*, Wyd. UAM, Poznań 2009.
- Chodakowska M., *Źródła stereotypów niepełnosprawności i osób nią obciążonych w kręgu kultury europejskiej*, [w:] M. Chodakowska i in. (red.), *Stereotypy niepełnosprawności. Między wykluczeniem a integracją*, Wyd. UMCS, Lublin 2010.
- Firkowska-Mankiewicz A., (red.), *Życie w integracji*, Wydawnictwo PFON, Warszawa 2014.
- Głodkowska J., *Założenie i kontekst procesu rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną* [w:] *Osobowość, samorealizacja, odpowiedzialność, bezpieczeństwo, autonomia. Teoria, empiria i praktyka w rehabilitacji osób z niepełnosprawnością intelektualną od dzieciństwa do późnej dorosłości*, J. Głodkowska, A. Giryński (red.), Wyd. APS, Warszawa 2004
- Kołodziej W., *Bio-psychospołeczne funkcjonowanie osób starszych a społeczne stereotypy i uprzedzenia dotyczące starzenia się i starości* [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls” Kraków 2006.
- Leszczyńska-Rejchert A., Kantowicz E., (red.), *Stereotypy a starość i niepełnosprawność*, Wydawnictwo Edukacyjne „Akapit” s. c., Toruń 2012.
- Markowska-Byczek K., (red.), *Drama stosowana, jako narzędzie społecznej interwencji. Teoretyczne i praktyczne aspekty metody*, Wydawnictwo Stowarzyszenie Praktyków Dramy Stop-klatka, Warszawa 2007.
- Pilch T., Lepalczyk I., (red.), *Pedagogika Społeczna. Człowiek w zmieniającym się świecie*, Wyd. „Żak”, Warszawa 1995.
- Somers J., *Teatr w społeczności lokalnej* [w:] *Drama stosowana jako narzędzie społecznej interwencji. Teoretyczne i praktyczne aspekty metody*, Wyd. Stowarzyszenie Praktyków Dramy Stop-klatka, Warszawa 2007.
- Theiss W., *Mała ojczyzna*, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2001.
- Wyczesany J., *Oligofrenopedagogika. Wybrane zagadnienia pedagogiki upośledzonych umysłowo*, Wydawnictwo „Impuls”, Kraków 2009.
- Żuraw H., *Udział osób niepełnosprawnych w życiu społecznym*, Wydawnictwo „Żak”, Warszawa 2008.
- Zych A., *Człowiek wobec starości. Szkice z gerontologii społecznej*, Wyd. Śląsk, Katowice 1999.